

integration of people with hearing impairments.

A new approach to understanding interpersonal communication is proposed, which combines the process of communication with such psychological components as attentiveness, intention and attitude towards the other. The importance of respect, acceptance and empathetic interaction as basic conditions for the development of interpersonal relationships is emphasized. Special attention is paid to the role of modern methods of rehabilitation, hearing aids and the development of oral speech in expanding the communicative capabilities of deaf people.

It is concluded that interpersonal communication is not only a means of information exchange, but also a psychological basis for the formation of full-fledged interpersonal relationships of people with hearing impairments in social space. Effective interpersonal communication appears as a complex multidimensional process, which acquires particular significance in interaction with people with hearing impairments.

The proposed approach emphasizes the need for conscious presence in the communicative process, openness to interaction, overcoming communicative barriers and the formation of positive interpersonal relationships, taking into account the individual choice of a person with hearing impairments regarding the ways of social integration.

Keywords: *interpersonal communication, interpersonal relationships, people with hearing impairments, development, psychological condition.*

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-udu-164-2.2025.07>

УДК 37.013.3:070-028.23]:159.955-021.412.1

Кушнірук С. А., Хоркін Д. М.

МЕДІАОСВІТА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Медіаосвіта є базовим інструментом розвитку критичного мислення особистості, формування здатності до аналізу медіаконтенту, розрізнення достовірної інформації від маніпуляцій і фейків, а також розвитку медіаграмотності як важливої складової сучасної культури мислення. Вона трансформує пасивне споживання інформації в активний процес її осмислення, оцінювання й інтерпретації, що сприяє свідомому ставленню до інформаційних потоків та допомагає людині впевнено орієнтуватися в умовах інформаційного суспільства, особливо в епоху цифрових технологій і глобальної комунікації.

Досліджено стан наукового опрацювання проблеми медіаосвіти у вітчизняних і зарубіжних наукових джерелах, що дозволило підтвердити її актуальність та міждисциплінарний характер. Установлено, що в умовах тотальної інформатизації суспільства неможливо уникнути постійного впливу мас-медіа на свідомість особистості, тому медіаосвіта розглядається як ефективний засіб мінімізації негативних інформаційних впливів та формування інформаційної безпеки.

Доведено, що одним із ключових завдань медіаосвіти є формування критичного мислення, здатності до самостійного аналізу, аргументованої оцінки інформації та прийняття відповідальних рішень. Наведено приклади освітніх програм і педагогічних практик, спрямованих на розвиток критичного мислення засобами медіаосвіти, а також підкреслено, що сучасні педагоги можуть використовувати широкий спектр технологій і методик для досягнення цієї мети. Зроблено висновок, що здатність критично мислити є підґрунтям соціального прогресу, умовою громадянської зрілості та ключем до самостійних і відповідальних дій особистості.

Ключові слова: медіаосвіта, мультимедійні технології, критичне мислення, інформація, освітній процес.

В епоху інформаційного суспільства сучасні засоби масової інформації (мас-медіа), новітні інформаційно-комунікаційні технології здатні активно впливати на громадську думку, формувати суспільну та індивідуальну свідомість та змінювати життя суспільства. Все це вимагає від споживачів інформації вміння орієнтуватися в інформаційних потоках, відбирати і оцінювати все, що надходить ззовні, і мати критичне мислення [3, с. 11].

Освіта має відігравати ґрунтовну роль у цьому процесі, надаючи молодим людям не лише знання, а й інструменти для свідомого використання цифрових ресурсів. Таким чином, розвиток критичного мислення та медіаграмотності стає не лише освітньою вимогою, а й стратегічним фактором національної безпеки [6, с. 50].

Для успішної інтеграції до європейського освітнього простору Україні важливо розглянути можливість впровадження медіа-освіти в освітній процес закладів освіти. Ця область набула широкого поширення та активно розвивається у різних країнах світу. При цьому, враховуючи сучасний перехід України до інформаційного суспільства, де практично кожен має доступ до Інтернету, і через виклики сучасності, необхідність використання мультимедійних технологій в освіті стає очевидною.

Засоби масової інформації (мас-медіа) стали одним із агентів освіти, оскільки транслиують соціальні норми та цінності, що превалюють у суспільстві. «Функцією мас-медіа є підтримка в масовій свідомості домінантної в цьому суспільстві моделі світу, яка будується на героях, на розрізненні правильних і неправильних вчинків і на інформаційному порядку денному, центральному понятті керування масовою свідомістю» [9, с. 284].

З огляду на це завдяки мас-медіа стало можливим розвивати та змінювати ціннісні установки та життєві принципи особистості в інформаційному суспільстві. І очевидно, що це може бути зроблено як на його користь, так і на шкоду, оскільки сучасні аудіовізуальні засоби здатні маніпулювати свідомістю та поведінкою цілих націй.

Визначення перспектив розвитку критичного мислення та контексту цієї категорії стало предметом інтересу багатьох вчених. Огляд літератури та аналіз попередніх досліджень з порушених та суміжних питань показують, що значний внесок у вивчення проблем медіаосвіти зробили такі українські вчені: як В. Іванов, Г. Онкович, А. Литвин, Б. Потятиник, Г. Почепцов, В. Різун, В. Робак, А. Сулім, Т. Федорів та інші. Вивчення критичного мислення є одним із загальноновизнаних напрямків досліджень серед зарубіжних науковців. Теоретичні та прикладні засади медіаосвіти стали предметом наукового інтересу багатьох зарубіжних дослідників, зокрема таких, як: К. Безелгет, Дж. Браун, К. Ворсноп, Дж. Гербнер, Ж. Гоне, Р. К'юбі, М. Маклюєн, Л. Мастерман, Дж. Пандженте, Дж. Поттер, Ф. Рогоу, К. Тайнер, С. фон Файлітзен, Е. Харт, С. Шейбе та інші [3, с. 12].

Вміння працювати з інформацією завжди було необхідним. А в сучасних умовах токсичного контенту та інформаційного вибуху ця навичка особливо затребувана. Потужний розвиток масової інформації та інформаційно-комунікаційних технологій вимагає їх вмілого та безпечного використання. Тому стаття присвячена розгляду критичного мислення як невід'ємного компонента медіаграмотності протягом усього життя.

Мета статті – розглянути роль медіаосвіти у розвитку критичного мислення особистості.

У дослідженнях психологів подано визначення поняття «критичного мислення» з різних позицій. На основі аналізу трактувань цих означень можна встановити еволюцію розвитку поняття «критичне мислення» (рис. 1).



Рис. 1. Еволюція розвитку поняття «критичне мислення»

Тлумачення терміна «критичне мислення» відсутнє в українських педагогічних виданнях, тому звернемося до «Великого тлумачного словника сучасної української мови» [1], де слово «критичний» має такі дефініції: «1. Стосовно до критики – // який містить критику // який ґрунтується на науковій перевірці правдивості, правильності чого-небудь. 2. Той, що стосується розгляду й оцінки кого-небудь чи чого-небудь із метою виявлення та усунення вад, хиб. 3. Здатний виявляти та оцінювати позитивне й негативне в кому-небудь або чому-небудь».

Аналізуючи різні підходи до визначення критичного та розуміння його

сутності, ми не намагаємося порівняти його інтерпретацію різними вченими, а вбачаємо необхідність його розвитку і уточнення з урахуванням соціально-економічного становища в нашій країні та завдань, поставлених перед освітою в умовах реформування вищої школи [8, с. 7].

М. Ліпман наголошував, що для формування та розвитку критичного мислення у сучасній молоді необхідне чітке розуміння того, що воно таке і яким воно може бути. Тому, з погляду науковця, необхідно розрізняти суттєві характеристики, ознаки та особливості критичного мислення у порівнянні з іншими видами мислення, знати результати та фундаментальні умови його формування та зміцнення. Дослідник виділяє такі визначальні аспекти критичного мислення: «критичне мислення – це відповідальне, вміле мислення, яке сприяє правильному судженню, оскільки: (а) воно ґрунтується на критеріях; (б) воно самокоригується; (в) воно чутливе до контексту» [7].

У рамках медіаграмотності ми визначаємо п'ять ключових компонентів критичного мислення:

1. Зацікавленість та прагнення до дослідження. Критично мислячі особи прагнуть довідатися більше; вони відхиляють якісь спрощені трактування та збирають всю інформацію, перш ніж зробити висновки. У повідомленнях засобів масової інформації вони знаходять втіху в «глибокому аналізі», а не в пошуках єдиної, незаперечної істини.

2. Постійне поринання в процес дослідження. Люди з критичним мисленням збирають, аналізують та оцінюють інформацію, яка дозволяє їм зробити висновки, що спрямовують їхню поведінку або виправдовують їхні рішення. Вони досліджують те, з чим погоджуються, так само ретельно, як і те, що ставлять під сумнів.

3. Базове скептичне ставлення. Ті, хто мислить критично, завжди відшукують відомості, припущення, мотиви у задекларованих заявах.

4. Вміння оцінювати аргументацію. Носії критичного мислення здатні розрізняти факти та думки. Вони вміють шукати та оцінювати ймовірні докази, використовувати логіку, щоб робити висновки.

5. Гнучкість та неупередженість. Люди з критичним мисленням усвідомлюють власні упередження та здатні їх оскаржувати, охоче змінюють свою думку, коли їм надаються відповідні докази, визнають існування невизначеності та нестабільності у світі та регулярно отримують інформацію з різних джерел [13, с. 66].

Слід зазначити, що критичне мислення нерозривно пов'язане з творчим підходом та креативністю, яка проявляється у здатності висувати гіпотези та розглядати проблему з нової точки зору. Ці творчі елементи вносять у розумовий процес елемент невизначеності, що стимулює об'єкт аналізу до встановлення нових зв'язків та розширення меж розуміння. Саме завдяки поєднанню логічного аналізу та творчої уяви критичне мислення дозволяє знаходити нестандартні рішення. Такий симбіоз сприяє не лише оцінці наявної інформації, а й активному пошуку нових можливостей та перспектив, що надзвичайно важливо у сучасному динамічному суспільстві.

Сьогодні засоби масової інформації використовують значну кількість методів маніпулювання свідомістю людей. Особливої уваги заслуговує стереотипізація, яка полягає у нав'язуванні особистості стереотипної поведінки в будь-якій життєвій ситуації на основі побудови певного образу соціального світу. Прикладом цього методу може служити будь-яка новина, що транслюється засобами масової інформації (мас-медіа) [5, с. 199].

Медіаосвіта є важливим засобом подолання негативного впливу мас-медіа на людей. Її метою є розвиток навичок свідомого, відповідального та критичного використання медіа, а також самостійного створення медіаконтенту. Медіаосвіта є ключовим інструментом розвитку критичного мислення, навчання аналізу медіаконтенту, розрізнення фактів від маніпуляцій та фейків, а також формування медіаграмотності, яка перетворює пасивне споживання інформації на активний процес оцінки, допомагаючи впевнено орієнтуватися в інформаційному суспільстві, що особливо важливо в епоху цифрових технологій. Однак у ситуації, коли уникнути напливу інформації з різних джерел стає неможливим, варто навчити особистість правильно та критично сприймати довколишні впливи. Тому зростає роль теорії формування критичного мислення, в основі якої – навчання аудиторії «декодувати» медіатексти [10, с. 116].

Важливими для критичного аналізу медіатекстів є зміна розрізнення відомих фактів та ті, що потребують перевірки; визначати достовірність джерела; допустимі та недопущені судження; встановлювати основну та другорядну інформацію; упередженість тверджень; недостовірність аргументів; логічну відповідь тощо [2, с. 101].

На переконання О. Пометун, критичне мислення – це «окремий тип мислення, який характеризується активністю, цілеспрямованістю, самостійністю, дисциплінованістю та рефлексивністю та передбачає розвиток у процесі навчання здатності людини: визначати проблеми, аналізувати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел, висувати альтернативи й оцінювати їх, обирати спосіб розв'язання проблеми чи власну позицію щодо неї й обґрунтовувати свої погляди, робити свідомий вибір і діяти» [11, с. 94].

Критичне мислення формується двома компонентами: змістовним та операційним. Змістовний компонент критичного мислення включає: 1) загальні методологічні принципи – переконання у важливості самокорекції методу дослідження, увага до процедури дослідження, готовність критично ставитися до себе та інших, врахування всіх точок зору; 2) стратегії – поділ основної проблеми на дві частини; вирішення простіших завдань, що відображають окремі аспекти загальної проблеми; використання семантичних та графічних органайзерів для представлення проблеми різними способами; розгляд конкретних випадків у рамках проблеми; проведення аналізу цілей та засобів.

Операційний компонент визначає здатність контролювати розумову діяльність та її самовдосконалення: 1) вміння визначати проблему та розуміти зв'язок між суперечностями; 2) наводити докази, тобто відбирати відповідні та

прийнятні докази; 3) шукати контраргументи; 4) враховувати факти, що суперечать власним думкам; 5) вміти обґрунтовувати; 6) оцінювати, щоб вибрати один із варіантів, розуміти обмеження, які можуть бути накладені на висновки; 7) вміти спростовувати підробку; 8) узагальнювати; 9) робити припущення; 10) зробити висновки [12, с. 38-39].

У процесі медіаосвіти можна послуговуватися різними технологіями формування критичного мислення. Це важливо робити, адже особистість, яка навчиться критично мислити, комфортніше та впевненіше почуватиметься у реальному житті, адже уникатиме маніпулятивних зовнішніх впливів. Медіатехнології – це набір технічних, програмних та організаційних інструментів для створення, обробки, передачі та розповсюдження інформації в різних форматах (текст, графіка, аудіо, відео) для масової аудиторії, включаючи інтерактивні мультимедійні системи (гіпермедіа), які забезпечують взаємодію користувача з контентом. Вони є інструментами для побудови інформаційних моделей та охоплюють розробку програм, мереж та контенту, від цифрових презентацій до онлайн-ігор.

Майже всі сфери діяльності – наука, культура, освіта, бізнес – зараз неможливі без мультимедійних технологій. Сьогодні мультимедійні технології є однією з найбільш динамічно прогресуючих галузей інформаційних технологій. Це пов'язано, перш за все, з тим, що мультимедіа – це взаємодія візуальних та аудіоефектів, керованих інтерактивним програмним забезпеченням за допомогою сучасних апаратних та програмних засобів. Вони поєднують текст, звук, графіку, фотографії та відео в єдине цифрове представлення. Використання мультимедійних технологій означає появу нових форм розумової та творчої діяльності, які можна розглядати як історичний розвиток психічних процесів особистості [4, с. 79].

Висновки. Вищезазначене дозволяє зробити висновок, що критичне мислення є ключовим компонентом медіаграмотності. Сьогодні його слід розглядати як громадянську компетентність, життєво важливу навичку особистості, спосіб «вжити» в сучасних умовах інформаційного перевантаження та токсичного медіаконтенту. Критичне мислення є ключем до відмінності об'єктивної інформації від інформаційного сміття, політичного мотлоху та пропаганди. Розвиток критичного мислення має здійснюватися освітніми інституціями. При цьому надзвичайно продуктивно це можна робити в межах медіаосвіти на прикладах медіатекстів різних жанрів та різного призначення.

Перспективи подальших досліджень у цій галузі пов'язані з розвитком та вдосконаленням методологічного компоненту освоєння критичного мислення. Критичне мислення має бути обов'язковим компонентом медіаосвіти протягом усього життя і, таким чином, сприятиме стійкості населення до деструктивного впливу інформації. Більше того, лише споживач медіа, що критично мислить, здатний сформувати попит на якісні медіа, без існування яких функціонування демократичного суспільства неможливе.

Використана література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
2. Вчимося бути медіаграмотними / за заг. ред. М. Масютіної. Бердянськ: Колібрі; Запоріжжя : Дике поле, 2016. 200 с.
3. Гарматій О. Критичне мислення як ключова компетенція медіаграмотності. *Критичне мислення в епоху токсичного контенту*. Збірник статей Восьмої міжнародної науково-методичної конференції. Київ : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2020. 494 с.
4. Гонцова В. В., Орлик О. В. Сучасні мультимедійні технології. *Інформатика та інформаційні технології* : студ. наук. конф., 20 квітня 2015 р. : матер. конф. Одеса : ОНЕУ, 2015. С. 76-79.
5. Дегтярєва Г. Питання формування медіаграмотності: подолання стереотипів. *Український інформаційний простір*. 2 (4). 2019. С. 195–206. DOI : [https://doi.org/10.31866/2616-7948.2\(4\).2019.187531](https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(4).2019.187531).
6. Жмурко О., Понеділок І. Розвиток критичного мислення та медіаграмотності як основи формування культури безпеки майбутніх фахівців з цифрових технологій. 2024. С. 49-55. DOI : <https://doi.org/10.31649/2524-1079-2025-10-1-049-055>
7. Ліпман М. Чим може бути критичне мислення? *Освітня платформа «Критичне мислення»*. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2006. № 27. С. 17-23. URL : <http://www.criticalthinking.expert/materiali-dlya-samoosviti/eksperti-radyat-pochitati/>
8. Лякішева А. В., Вітюк В. В., Кашуб'як І. О. Кейсбук методів і прийомів технології розвитку критичного мислення в Новій українській школі : навч.-метод. посіб. для вчит. поч. класів ЗЗСО та студ. спец. 013 Початкова освіта. 2-ге вид., переробл. і доповн. Луцьк : ФОП Іванюк В. П., 2022. 116 с.
9. Медіаосвіта та медіаграмотність / ред.-упор. В. Іванов, О. Волошенюк. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.
10. Невмержицька О. Медіаосвіта як засіб формування критичного мислення особистості. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. Вип 27, том 6. 2020. С. 114–117.
11. Пометун О. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 89–98.
12. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії). Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. 105 с.
13. Шейбе С., Рогоу Ф. Медіаграмотність: критичне мислення у мультимедійному світі / перекл. з англ. С. Дьома ; за заг. ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. К. : Центр Вільної Преси, Академія Української Преси, 2017. 319 с.

References :

1. Velykyv tлумachnyv slovnyk suchasnovi Ukraivins'kovi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. K. : Irpin : VTF «Perun», 2001. 1440 s. [in Ukrainian].
2. Vchymosya buty mediahramotnym [Learning to be media literate] / edited by M. Masyutina, Berdyansk: Kolibri; Zaporizhzhia : Dyke pole, 2016. 200 s. [in Ukrainian].
3. Garmatiy O. (2020). Krytychne myslennya yak klyuchova kompetentsiya mediahramotnosti [Critical thinking as a key competence of media literacy]: Collection of papers of the Eighth International Scientific and Methodological Conference «Critical Thinking in the Era of Toxic Content», Kyiv: Center for Free Press, Academy of Ukrainian Press. 494 s. [in Ukrainian].
4. Gontsova V. V., Orlyk O. V. (2015). Suchasni mul'tymediyni tekhnolohiyi. [Suchasni multimediyani tekhnolohiyi]. *Informatyka ta informatsiyni tekhnolohiyi*: stud. nauk. conf., April 20, 2015 : mater. conf. Odesa, ONEU. P. 76–79 [in Ukrainian].
5. Dehtiarova H. (2019). Pytannia formuvannia mediahramotnosti: podolannia stereotypiv [The issue of medialiteracy: overcoming stereotypes]. *Ukrainskyi informatsiyni prostir*. 2 (4), 195–206. URL : [https://doi.org/10.31866/2616-7948.2\(4\).2019.187531](https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(4).2019.187531) [in Ukrainian].
6. Zhmurko O., Ponedilok I. (2024). Rozvytok krytychnoho myslennya ta mediahramotnosti yak osnova formuvannya kul'tury bezpeky maybutnikh fakhivtsiv z tsyfrovyykh tekhnolohiy [Development of critical thinking and media literacy as the basis for forming a security culture of future digital technology specialists]. P. 49–55. URL : <https://doi.org/10.31649/2524-1079-2025-10-1-049-055> [in Ukrainian].

7. Lipman M. (2006). Yakym mozhe buty krytychne myslennya? *Osvitnya platforma «Krytychne myslennya»* [What can critical thinking be? *Educational platform «Critical Thinking»*]. *Bulletin of school exchange programs*. № 27. P. 17-23. URL : <http://www.criticalthinking.expert/materiali-dlya-samoosviti/eksperti-radyat-pochitati/> [in Ukrainian].
8. Lyakisheva A. V., Vityuk V. V., & Kashubiak I. O. (2022). *Zbirnyk metodiv ta pryomiv tekhnolohiyi rozvytku krytychnoho myslennya v Noviy ukrayins'kiy shkoli* [Casebook of methods and techniques of critical thinking development technology in the New Ukrainian school]: teaching-methodical. manual for teachers of primary grades of secondary schools and students of special education 013 Primary education, 2nd ed., revised and supplemented. Luts'k : FOP Ivanyuk V. P. 116 s. [in Ukrainian].
9. *Mediaosvita ta mediagramotnist* [Media Education and Media Literacy] / (Ed.) V. Ivanov, O. Voloshenjuk. Kyiv : Centr vilnoji presy, 2012. 352 s. [in Ukrainian].
10. Nevmerzhytska O. (2020). Mediaosvita yak zasib formuvannya krytychnoho myslennya osobystosti [Media education as a means of forming critical thinking of the individual]. *Current issues of the humanities. Pedagogy*, Issue 27, volume 6. P. 114–117 [in Ukrainian].
11. Pometun, O. (2018). Krytychne myslennja jak pedagogichnyj fenomen [Critical thinking as a pedagogical phenomenon]. *Ukrainian Pedagogical Journal*. № 2. P. 89–98 [in Ukrainian].
12. Terno S. O. (2011). *Teoriya rozvytku krytychnoho myslennya* [Theory of development of critical thinking] (on the example of teaching history). Zaporizhzhia : Zaporizhzhia National University. 105 s. [in Ukrainian].
13. Scheibe S., Rogou F. (2017). *Mediahramotnist': krytychne myslennya u sviti mul'tymedia* [Media literacy: critical thinking in a multimedia world] / transl. from English. S. Dyoma ; ed. V. F. Ivanova, O. V. Volosheniuk. Kyiv : Center for Free Press, Academy of the Ukrainian Press. 319 s. [in Ukrainian].

S. KUSHNIRUK, D. KHORKIN. Media education as a means of developing critical thinking.

Media education is a fundamental tool for developing an individual's critical thinking, fostering the ability to analyze media content, distinguish reliable information from manipulation and fake news, and enhancing media literacy as an essential component of contemporary thinking culture. It transforms passive consumption of information into an active process of comprehension, evaluation, and interpretation, which promotes a conscious attitude toward information flows and helps individuals confidently navigate the information society, especially in the era of digital technologies and global communication.

The state of scientific research on media education in domestic and international academic sources has been examined, which made it possible to confirm its relevance and interdisciplinary nature. It has been established that under the conditions of pervasive informatization of society, it is impossible to avoid the constant influence of mass media on individual consciousness; therefore, media education is considered an effective means of minimizing negative informational influences and ensuring information security.

It has been proven that one of the key objectives of media education is the development of critical thinking, the ability to independently analyze and reasonably evaluate information, and to make responsible decisions. Examples of educational programs and pedagogical practices aimed at developing critical thinking through media education are provided. It is also emphasized that modern educators can use a wide range of technologies and methods to achieve this goal. It is concluded that the ability to think critically is the foundation of social progress, a condition for civic maturity, and the key to independent and responsible individual action.

Key words: media education, multimedia technologies, critical thinking, information, educational process.